

magDA

Dialogue Academy Magazine

2. izdanje • Decembar 2024

Dajemo glas pričama
koje **oblikuju našu**
budućnost

Od MagDa časopisa za vas

Poštovani čitaoci,

Dobrodošli u drugo izdanje časopisa Akademije dijaloga – MagDA objavljeno tokom 16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja. Ovo izdanje zauzima stav protiv mnogih oblika nasilja koji pogađaju žene i muškarce u svim slojevima naših zajednica. Zajedničkim snagama razmatramo fizičke, psihičke, društvene, strukturalne i institucionalne oblike nasilja i izazove sa kojima se susreću žene i muškarci. Pored toga, istražujemo na koji način norme i strukture mogu da podstaknu rodno zasnovano nasilje i utiču da se ono produbi i kako razumevanjem ovih nivoa možemo zajednički da radimo na promeni.

U ovom izdanju kroz članke, ilustracije i poeziju predstavimo rad mladih iz oba društva, na teme koje se kreću od društvenih očekivanja i slika o telu do sistemskih prepreka od kojih zakoni i politike treba da štite.

Nadamo se da će ovo izdanje podstaći razmišljanje i solidarnost, podsećajući nas na moć koju imamo u suprotstavljanju rodno zasnovanom nasilju kako bi izgradili pravedniji i saosećajniji svet za sve.

Sa snagom i solidarnošću,

MagDA tim

Aida Fejzulahu, urednica, alumnistkinja AD 2023

Adea Dobra, koordinatorka, alumnistkinja AD 2023

Dardana Fetahu, urednica, alumnistkinja AD 2017

Eljona Matoši, koordinatorka, alumnistkinja AD 2023

Teodora Stojanović, koordinatorka, alumnistkinja AD 2023

*Ovu inicijativu sprovode alumnistkinje Akademije dijaloga uz finansijsku podršku Misije OEBS-a na Kosovu. Izneti stavovi su stavovi autora i saradnika i ne odražavaju nužno zvanični stav Misije OEBS-a na Kosovu. Ova oznaka ne prejudicira stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.

U ovom izdanju ćitaćete

Kako zakoni o samoodbrani utiču na žene na Zapadnom Balkanu?

Vuk Tripković, str. 3

Redefinisanje muškosti: Drugačiji pogled na rodnu ravnopravnost

Edona Šalja, str. 6

Da li ispunjavam vaša očekivanja?

Girls' Talks, str. 9

Tebi

Mifeta Buhići, str. 10

Zašto je menstrualna pravičnost važna: politika i ekonomski aspekt menstruacije?

Tringa Ljeka, str. 11

Hej momče, nisi sam!

Riljind Sadiku, str. 14

Hej devojko, koliko se bezbedno osećaš dok hodaš ulicama Prištine i Petrovca na Mlavi?

Adea Dobra &
Teodora Stojanović,
str. 15

Krvavost

Dardana Fetahu, str. 18

Kako zakoni o samoodbrani utiču na žene na Zapadnom Balkanu?

Vuk Tripković

Od jednog novinarskog članka, do drugog, iz godine u godinu, problem rodno zasnovanog nasilja više nije novina. Iznova nas okružuju naslovi u tabloidima da je preminula još jedna žena, za čiju smrt u velikom broju slučajeva ne postoji odgovarajuća odgovornost počilaca, međutim ono što je najteže je da u mnogim slučajevima policija i tužilaštvo ne reaguju na odgovarajući način.

U Srbiji je 2023. godine prijavljeno 28 slučajeva [femicida](#)[1], dok je u Bosni i Hercegovini, prema [podacima OEBS-a](#)[2], svaka druga žena od svoje petnaeste godine pretrpela neku vrstu nasilja. Poverenje u javne institucije varira širom regiona: u Srbiji 27,2% žena u potpunosti veruje policiji, u poređenju sa 11,9% koje u potpunosti veruju tužilaštvu, dok na Kosovu*, 49% ispitanica u potpunosti veruje policiji, i samo 13% ima poverenja u [tužilaštvo](#)[3]. Svi, a posebno žene, dužni su da veruju ovim institucijama, međutim kad institucije naprave propust, da li oni imaju pravo da svoju sigurnost uzmu u svoje ruke. U ovom članku ćemo istražiti kako zakoni o samoodbrani utiču na žene, na druge zakone i kako žene vide sopstvenu bezbednost.

U Krivičnom zakoniku Srbije ne postoji termin za samoodbranu, već nešto što se zove nužnom odbranom. U zakonu se navodi: „Nije krivično delo, ono delo koje je učinjeno u nužnoj odbrani. Učinocu koji je prekoračio granice nužne odbrane može se kazna ublažiti. Ako je učinilac prekoračio granice nužne odbrane usled jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom može se i osloboditi od kazne“.[4]

Ovo se čini razumnim, ali smatram da postoje dva glavna pitanja u pogledu ovog zakona koja bi posebno mogla da utiču na žene.

Prvo morate pažljivo odabrati način samoodbrane. Na primer, ako vas neko napadne čekićem, a vi pokušate da se zaštitite vatrenim oružjem, bićete krivično gonjeni, jer se u zakonu navodi da sredstvo odbrane mora biti jednake ili manje snage od [napadačevog](#)[1]. Drugo, samoodbranu je zaista teško dokazati, a sudski postupci mogu biti neopisivo dugi i potrajati godinama. Takođe veliki problem predstavlja praćenje ovih slučajeva, jer ne postoje podaci poznati javnosti koliko je ljudi osuđeno ili oslobođeno zbog samoodbrane.

Da bih razumeo kako žene gledaju na ovu temu, razgovarao sam sa TV voditeljkom i aktivistkinjom Anom Mihajlovski, koja odnedavno u srpskom društvu podiže svest o akušerskom nasilju. Na pitanje šta misli kako ovaj zakon utiče na žene, navela je: „**O zakonu o samoodbrani se ni ne raspravlja u javnosti. U Srbiji nije poznat slučaj da je neka žena odlučila da se odbrani od nasilnog muža, tako da nisam sigurna da li žene uopšte razmišljaju o mogućnosti da se odbrane od nasilnog muškarca**“. Dodala je: „Žene na Balkanu se toliko plaše zlostavljača da velika većina i ne prijavi nasilje“. Pored straha od zlostavljača, na mali broj prijavljenog nasilja svakako utiče i nepoverenje u institucije koje iznova ne uspevaju da zaštite sve one žene koje su zapravo prijavile nasilnike.

Broj femicida i nasilja nad ženama na Balkanu pokazuje da je neophodno da se vlade pozabave ovim gorućim problemom. Izmena zakona o samoodbrani mogla bi da predstavlja presudan korak u osnaživanju žena da reaguju na različite načine, ne samo kroz samoodbranu. Lično verujem da bi bolji zakon o samoodbrani ne samo osnažio žene, već naterao zlostavljače da dvaput razmisle pre nego se odluče na monstruoze korake.

[1] Gočanin, S., & Manojlović, M. (2024, March). Lanac ubistava žena u Srbiji i ove godine: Kako sprečiti?. Radio Slobodna Evropa. <https://www.slobodnaevropa.org/a/femicid-srbija-propusti-institucije/32863192.html>

[2] Augustinović, M. (2024, July 2). Femicid: Zakon u BiH i ubistva žena. Radio Slobodna Evropa. <https://www.slobodnaevropa.org/a/femicid-zakoni-bih-ubistva-zene/33018807.html>

[3] World Bank. (2022). Kosovo: Country gender assessment. https://qkss.org/images/uploads/files/WBSB_2022_Kosovo_Report_1_Dec_2022_ENG.pdf

[4] Krivični zakonik Republike Srbije. (2019). Paragraf.rs. <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>

[5] Krivični zakonik Republike Srbije. (2019). Paragraf.rs. <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>

[6] Povećanje kazni za prekršaje u saobraćaju. (2018). Paragraf.rs. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/220118/220118-vest3.html>

Kako bi zaštitile žene od nasilja, institucije moraju pre svega da ispune svoju dužnost tako što će jasno, odlučno i konkretnim delovanjem odgovoriti na prijave žena, dok su još žive. Ženama je potrebno osnaživanje u vidu dobre društvene podrške, dobrog obrazovnog sistema, jednakih poslovnih mogućnosti kao i jakih zakona koji se primenjuju da bi se obezbedila njihova zaštita i prava. Mnogo je koraka koji se moraju preduzeti da bi se žene zaštitile od tako velikog broja nasilnika, a unapređenje zakona o samoodbrani, **kao i javne rasprave na tu temu mogu biti jedan od malih koraka ka zaštiti žena na Balkanu.**

Kako bih bolje razumeo situaciju u Bosni i Hercegovini razgovarao sam sa mladom feminističkom aktivistkinjom **Teom Kljajić**.^[6]

Zakoni o samoodbrani u Bosni i Hercegovini se razlikuju između različitih nivoa vlasti, kao što su entiteti i kantoni. Međutim, zajedničko im je da se samoodbrana smatra legitimnom samo ukoliko postoji neposredna opasnost po život i odgovor na napad mora biti srazmeran **pretnji**^[7].

ILLUSTRACIJA: SUKIS.ART

Kljajićeva dodaje: **„Na primer, ukoliko vas neko kući napadne krastavcem, nemate pravo da fizički preterano reagujete, jer možete krivično odgovarati za prekoračenje nužne odbrane.“** Od 2015. godine, ženama je dozvoljeno da sa sobom nose biber-sprej, a kasnije su takođe muškarci stekli pravo na njegovo nošenje. Takođe, Zakon o nabavljanju, držanju i nošenju oružja dozvoljava posedovanje električnih omamljivača (paralizatora) snage ispod 10 000 volti.

Na pitanje da li bi liberalniji zakoni o samoodbrani koristili ženama izjavila je sledeće: „Smatram da mnoge žene u Bosni i Hercegovini nisu dovoljno informisane o svojim pravima u vezi sa samoodbranom, posebno kad je u pitanju nošenje biber-spreja i električnih omamljivača. Vrlo malo informacija je dostupno na internetu, i često je čitanje zakona jedini način da dođete do tačnih informacija. Iako omogućavanje upotrebe ovih uređaja predstavlja veliki korak napred, još mnogo toga treba da se uradi u obrazovanju i informisanju žena o njihovim pravima. Definicija srazmernosti u samoodbrani takođe predstavlja problem – ako živim sama i neki čovek mi provali u kuću, kako da znam da li želi samo nešto da ukrade, ili želi da me maltretira?“

Zakoni o samoodbrani nisu jedini izazov sa kojim se susreću žene u Bosni i Hercegovini. Do rodno zasnovanog nasilja često dolazi unutar porodičnih ili partnerskih odnosa. Često je takvo nasilje sistemsko, ne radi se o izolovanim incidentima, već žrtve najčešće poznaju zlostavljače. Ovo nasilje takođe utiče na psihičko zdravlje žena, pa su osim liberalnijeg zakona o samoodbrani potrebna opsežnija rešenja kako bi se temeljno rešio ovaj problem.

Na Kosovu*, ne postoji poseban zakon o samoodbrani, ali je ta ideja sadržana u članu 12 Krivičnog zakonika kao nužna odbrana. Kao i u drugim delovima regiona Zapadnog Balkana, nužna odbrana podrazumeva delovanje u cilju zaustavljanja nezakonitog, stvarnog i neposrednog napada na osobu ili njena prava. **Odbrana mora da bude srazmerna pretnji.** Ukoliko se upotrebi previše sile, lice koje se brani bi moglo da bude krivično gonjeno. Međutim, ako je lice postupilo iz krajnjeg straha ili zbuđenosti, u zavisnosti od okolnosti, kazna bi mogla da se smanji ili čak odbaci.

Postoje neki slučajevi vredni pomena u kojima se žena branila, ali se ne moraju nužno smatrati tipičnim slučajevima samoodbrane. Kao što je slučaj **Mrike Nikći i slučaj Suzane Zogejani Sekirača.**

[7]Tea Kljajić. (n.d). Learn Liberty. Gočanin, S., & Manojlović, M. (2024, March). Lanac ubistava žena u Srbiji i ove godine: Kako sprečiti?. Radio Slobodna Evropa. <https://www.slobodnaevropa.org/a/femicid-srbija-propusti-institucije/32863192.html>

[8]Krivični zakon Bosne i Hercegovine. (2023). Paragraf.ba. Gočanin, S., & Manojlović, M. (2024, March). Lanac ubistava žena u Srbiji i ove godine: Kako sprečiti?. Radio Slobodna Evropa. <https://www.slobodnaevropa.org/a/femicid-srbija-propusti-institucije/32863192.html>

Mrika Nikçi je najmlađa alpinistkinja koja se popela na najviše vrhove na sedam kontinenta sveta, i dok je hodala ulicom seksualno je zlostavljana.[1] Njen napad su, na sreću, snimile sigurnosne kamere, a to je kasnije poslužilo kao ključni dokaz na sudu. Iako to nije bio tipičan slučaj samoodbrane, **pošto učinilac nije povređen, na snimku se jasno vidi kako se Mrika neko vreme muči pre nego što je uspela da pobegne iz ruku nasilnika**. Bez snimaka sigurnosnih kamera, moguće je da bi očevici istupili da svedoče, ali je bez svedoka, neizvesno da li bi sud poverovao Mrikinom svedočenju i nasilnika smatrao odgovornim. Premda ovo odražava ispravnu reakciju institucija, mnogo je situacija u kojima bi okolnosti bile nepovoljne po žrtvu i gde zlostavljanje ne bi moglo da se valjano dokaže, kao što je stalno nasilje koje se dešava kod kuće ili u zatvorenom okruženju.

Takav je slučaj **Suzane Zogejani Sekirača**, koja je jedanaest godina doživljavala porodično nasilje, i osuđena je na dvadeset pet godina jer je ubila muža, nakon što je stalno trpela zlostavljanje. Suzana je nasilje prijavila francuskim i kosovskim* organima, ali nije bila prepoznata kao žrtva upornog i stalnog nasilja u porodici tokom sudskog postupka. Na kraju je njen slučaj iznet pred Ustavni sud, koji je utvrdio povredu člana 31 (Pravo na pravično i nepristrasno suđenje) Ustava.

Kako bi stekao bolji uvid u to kako žene gledaju na situaciju na Kosovu*, razgovarao sam sa istraživačicom, Mjeljom Kalaba. Na pitanje da li bi liberalniji zakoni o samoodbrani pomogli ženama, odgovorila je: „Mislim da bi, dok smo u ovoj situaciji, liberalniji zakoni o samoodbrani ženama potencijalno omogućili jaču pravnu zaštitu, ali što je još važnije, jači osećaj sigurnosti. Bez odgovarajućih programa rehabilitacije za nasilnike, žene su i dalje izložene riziku od ponavljanja zlostavljanja, stoga je važno da postoji mogućnost da se zaštitimo bez potrebe da brinemo o pravnim posledicama ili da živimo život pod traumom (koju bilo kakav čin nasilja donosi) zbog nesposobnosti države da žene zaštiti“.

Dodala je: „**Takođe je važno prepoznati da sami zakoni o samoodbrani možda neće u potpunosti rešiti situaciju sa kojom se suočavamo do temelja, posebno kad se radi o širim pitanjima koja doprinose nasilju nad ženama, kao što su patrijarhalne društvene norme – kulturni stavovi i nedostaci u reagovanju institucija. Međutim, šira zaštita u pogledu samoodbrane, kao što je legalna upotreba biber-spreja ili drugih nesmrtonosnih sredstava zaštite, može značajno uticati na osnaživanje žena da se brane u opasnim situacijama**“.

Na Kosovu* postoje aktivne nevladine organizacije koje se bore i zalažu za prava žena, a mnoge su se već zalagale za opsežnije mere zaštite u samoodbrani. Ove organizacije priznaju da iako od ključne važnosti, zakoni o samoodbrani su samo jedan deo rešenja. Oni nastavljaju da naglašavaju potrebu za snažnijim odgovorima institucija, kao što su obuka o boljem sprovođenju zakona, brži sudski procesi i sprovođenje programa rehabilitacije za nasilnike. **Od suštinskog je značaja smanjiti stigmatizaciju i pristrasnost prema žrtvama rodno zasnovanog nasilja, zajedno sa podizanjem svesti o izazovima sa kojima se žene suočavaju i obrazovanju pripadnika zajednica od najranijeg uzrasta. Pored toga, potrebno je da podstaknemo prijavljivanje slučajeva nasilja, obezbeđujući da žrtve osećaju da imaju podršku tokom celog procesa. Ključno je da se ovi slučajevi prate od početka do kraja, pozivajući institucije na odgovornost i osiguravajući postizanje pravde.**

Zaključak

Kao što se može zaključiti, problem samoodbrane na Zapadnom Balkanu otkriva da postoje značajne praznine u pravnom okviru kada je u pitanju zaštita žena od nasilja i ukazuje da nerazumevanje i neprepoznavanje rodno zasnovanog nasilja u sudskom procesu produbljuje problem.

Liberalizacija zakona o samoodbrani mogla bi da obezbedi jaču pravnu zaštitu i veći osećaj sigurnosti za žene, ali pravna reforma, ukoliko se sprovodi sama neće rešiti problem. Moraju da nastupe opsežnije društvene promene, uključujući bolje obrazovanje, jača **institucionalna** podrška i efikasna primena postojeće pravne zaštite. Osnaživanje žena da se same brane, kako u pogledu pravne zaštite tako i društvenog okruženja, predstavlja ključni korak napred. Međutim, kao što su istakli aktivisti sa kojima je obavljen razgovor, neophodan je sveobuhvatan pristup — pristup koji se bavi osnovnim uzrocima nasilja, opovrgava patrijarhalne norme i osigurava da pravni sistem podržava pravdu za žrtve zlostavljanja. Javne rasprave i institucionalna odgovornost od vitalnog su značaja za stvaranje sigurnijeg i pravednijeg okruženja za žene **na Balkanu**.

[9] Vatovci, I. (2022, August 30). Dyshime për sulm seksual: Publikohet videoja e sulmit ndaj alpinistes Mrika Nikçi në Pejë. Kallxo <https://kallxo.com/lajm/dyshime-per-sulm-seksual-publikohet-videoja-e-sulmit-ndaj-alpinistes-mrika-nikqi-ne-peje-video/>

Redefinisanje muškosti: Drugačiji pogled na rodnu ravnopravnost

Edona Šalja

Kroz istoriju, ono što je definisalo muškarce, uglavnom je bilo to da se razlikuju od žena, izbegavajući sve što je povezano sa ženstvenošću ili homoseksualnošću, držeći se tradicionalnih uloga u društvu u kojem dominiraju muškarci.

S obzirom da su ove stare strukture počele da se menjaju, muškarci počinju da se osećaju nesigurno. Njihovi identiteti, nekad čvrsto ukorenjeni u zastarelim patrijarhalnim idejama, sad se dovode u pitanje, otkrivajući da ovim idejama nedostaje suštinska osnova.

Ova zbunjenost često postaje frustracija, koja je ponekad usmerena na žene i kvir (queer) osobe.

Zbog čega nastaju nesigurnosti? Kako društvo može da se pozabavi njima?

Ovom prilikom važno je naglasiti ideju „pozitivne muškosti“. Usmerena je na dobre osobine koje se tradicionalno tiču muškaraca, kao što su snaga, hrabrost i odlučnost, dok odbacuje štetne osobine poput agresije i dominacije.

Ova definicija muškosti ima za cilj da podstakne empatiju i podrži rodnu ravnopravnost. Podstiče muškarce i dečake da usvoje ponašanja koja će osnažiti žene i na aktivan način suzbiti nasilje koje se nad njima vrši.

Međutim,

Šta je ono što definiše muškost? Čijim interesima služi, i kako može biti preoblikovana da odražava inkluzivne i pravične vrednosti?

Tranzicija ka pozitivnoj muškosti ne tiče se samo promene ponašanja, već obuhvata duboku promenu društvenih očekivanja i normi. Baveći se ovim pitanjima, društvo može da se pokrene ka inkluzivnijem razumevanju rodni uloga, od čega će na kraju imati koristi pojedinci svih rodova.

ILLUSTRACIJA: SUKIS.ART

Rod kao društveni konstrukt

Rod predstavlja društveni konstrukt, a ne biološku činjenicu. Društveni teoretičari poput Džudit Batler, tvrde da je rodni identitet performativan. Ono što ga oblikuje su društvene norme i očekivanja, umesto utemeljenja na naslednim osobinama.

Termini „pol“ i „rod“ se često naizmenično koriste, ali nisu sinonimi.. Dok se pol odnosi na biološke i fiziološke karakteristike koje definišu muškarce i žene, rod podrazumeva širi spektar identiteta, izražavanja, i društvenih uloga vezanih za muškost i ženstvenost. Rod oblikuju društveni, kulturni i individualni činioci. Rodne uloge i očekivanja podležu uticaju porodice, prijatelja, medija i obrazovanja i mogu se značajno razlikovati od jednog društva do drugog.

Na Kosovu* su na primer, tradicionalne rodne uloge duboko ukorenjene u **patrijarhalnim strukturama**. Muškarci su obično imali moć u donošenju odluka i izdržavali su svoje porodice, dok su žene bili ograničene na kućne poslove i brigu. Nasilje se često normalizuje kao način disciplinovanja i rešavanja problema. Premda je napredak u obrazovanju počeo da menja ovu dinamiku, nasleđe takvog vaspitanja i dalje utiče na savremene rodne odnose, pri čemu muškarci često snose finansijski teret, dok žene upravljaju kućnim poslovima.

Ovakve društvene okolnosti svedoče o dinamici moći koja definiše muškost i naglašava potrebu za redefinisanjem rodni normi radi promovisanja jednakosti. **S obzirom na ovakvo shvatanje, izazov je kako ponovno definisati i tumačiti koncepte poput muškosti na način koji dekonstruiše patrijarhalne uticaje i promoviše jednakost.** Patrijarhat i muškost idu ruku pod ruku. Patrijarhat, kao sistem organizovanja društva, privileguje muškarce i nameće rigidne rodne uloge koje podržavaju dominaciju muškaraca i podređenost žena. Kroz istoriju je ovaj sistem definisao muškost u smislu moći, kontrole i potiskivanja emocija, osobina koje podstiču dominaciju muškaraca i produbljuju nejednakost.

„Želja za promenom: muškarci, muškost i ljubav“ Bel Huks naglašava da čak i muškarci koji se opiru patrijarhalnim normama još uvek postupaju unutar sistema koji održava privilegovanost muškaraca. Stoga, razbijanje patrijarhata zahteva redefinisanje muškosti na načine koji se ne oslanjaju na dominaciju ili nasilje.

Hegemonistička muškost, kako je opisao R.V. Konel, pojačava dominantni društveni položaj muškaraca i podređenost žena. Ovaj oblik muškosti karakterišu osobine kao što su agresija, dominacija i emocionalno potiskivanje, koji su često povezani sa patrijarhalnim vrednostima. Feminističke teoretičarke tvrde da ove osobine nisu nešto sa čime se muškarci rađaju, već ih nameće patrijarhalno društvo koje nastoji da zadrži **privilegovanost muškaraca**.

Knjiga Angele Saini **„Patrijarsi:kako su muškarci zavlitali“** pruža istorijsku perspektivu koja osporava ideju da je patrijarhat prirodni deo ljudske evolucije. Saini istražuje kako su rana društva države u Mesopotamiji počela striktno da dele ljude prema polu, što je dovelo do ugnjetavanja žena i jačanja dominacije muškaraca.

Ova tranzicija od društava u kojima je vladala ravnopravnost do patrijarhalnih društava vođena je željom elite da očuva moć i kontrolu. Njihove strategije podrazumevale su potčinjavanje žena kako bi se osigurala stabilnost stanovništva. Ona ističe primere matrijarhalnih društava i arheološke nalaze koji ukazuju na ravnopravnije društvene strukture u prošlosti, podržavajući navode da je patrijarhat društveni konstrukt koji može da se razbije.

Društveni kontekst Zapadnog Balkana

Duboko ukorenjene patrijarhalne norme na Zapadnom Balkanu su kroz istoriju oblikovale porodičnu dinamiku, gde muškarci obično preuzimaju uloge u donošenju odluka, dok su žene često ograničene na kućne obaveze. Društvene strukture su organizovane na način da se konkretne uloge dodeljuju striktno muškarcima, a druge uloge ženama, pojačavajući rodnu neravnopravnost.

Rasprostranjeno je nasilje nad ženama i često se na njega gleda kao na normalnu disciplinsku meru unutar domaćinstava. Muškarci iz regiona odrastaju svedočeći nasilju nad majkama ili drugim članicama u porodici, koje se proteže na šire društveno okruženje kao što su škole i naselja. Ova iskustva koja utiču na lični razvoj imala su važan uticaj na moderne rodne odnose, pri čemu je dinamika moći uglavnom ostala nepromenjena u domaćinstvima u odnosu na prethodne generacije.

U mnogim porodicama širom regiona, od žena se i dalje očekuje da **balansiraju između kućnih poslova i profesije kojom se bave**, dok muškarci i dalje zadržavaju ulogu onih koji snose finansijski teret. Iako supružnici ponekad imaju podjednako udela u odlučivanju, žene retko imaju isključiva ovlašćenja u tome. Na staranje o deci se i dalje uglavnom gleda kao na obavezu za koju su zadužene žene, dok muškarci često učestvuju samo kao sekundarni staratelji. Odsustvo oca zbog rođenja deteta se često doživljava kao dopuna porodijskom odsustvu, a ne kao prilika da se podstakne veće učešće oca u podizanju dece.

Štaviše, duboko ukorenjene rodne norme oblikuju društvena očekivanja u pogledu ponašanja i uloga. Prevladavaju homofobični stavovi, i mnogi u regionu smatraju da je homoseksualnost neprirodna i nepoželjna. I dalje opstaju elementi kulture silovanja, gde se u slučajevima seksualnog nasilja obično okrivljuju žrtve. Dok se pružanje seksualnih usluga uglavnom smatra nemoralnim, mnogi muškarci priznaju da se upuštaju u odnose uz novčanu nadoknadu.

Indeks rodne ravnopravnosti ističe da postoji značajna nejednakost u različitim domenima, posebno u pogledu ekonomske moći i nasilja nad ženama. Zemlje Zapadnog Balkana napreduju u političkoj zastupljenosti, uglavnom zbog zakonskog broja zaštićenog broja žena u vlasti. Međutim, izazovi kao što su niži stepen prihoda i sveprisutno nasilje nad ženama ometaju ukupan napredak ka istinskoj rodnoj ravnopravnosti.

Uticaj medija

Ne sme se potceniti uloga masovnih medija u oblikovanju društvenih normi i stereotipa o muškosti. Istorijski gledano, mediji su produbljivali štetne stereotipe o tome šta znači biti muškarac. Međutim, mediji takođe igraju važnu ulogu u opovrgavanju i promeni ovih stereotipa. Poslednjih godina primetna je promena u načinu na koji se muškarci prikazuju u medijima, sa sve većim fokusom na različite i pozitivne predstave muškosti. Ovaj evolutivni prikaz pomaže da se opozovu tradicionalne norme i podstakne šire razumevanje toga šta znači biti muškarac. Ovaj evolutivni prikaz je od suštinskog značaja za promovisanje istinske rodne ravnopravnosti, a ne za jačanje postojećih hijerarhija.

Pozitivna muškost u praksi: druga strana priče
Kako se društvene norme menjaju, muškarci počinju da na pozitivnu muškost gledaju kao nešto što im donosi „**pozitivne poene**“ u društvu. Ovaj praktični aspekt može da predstavlja problem jer možda ne pokazuje pravo shvatanje pozitivne muškosti. Može umesto toga da dovede do površne usklađenosti sa rodnom ravnopravnošću, dok skriveni seksistički stavovi ostaju isti.

Važno je napraviti razliku između istinskih napora da se usvoji pozitivna muškost i aktivnosti koje se sprovode samo zarad društvenog odobravanja. Za istinski napredak potrebne su promene na dubokom, ličnom nivou, promene stavova i uverenja, a ne samo površinska usklađenost sa onim što društvo očekuje.

Ka rodnoj ravnopravnosti

Da bismo postigli rodnu ravnopravnost, moramo da redefinišemo muškost tako što ćemo odbaciti patrijarhalne vrednosti i prihvatiti kvalitete poput pravde i slobode.

Razumevanje razlike između roda i pola od ključne je važnosti za razgovore o muškosti. Svako treba da podrži pozitivnu muškost kako bi se stvorilo društvo gde će svi biti poštovani. Rešavanje visokih stopa rodno zasnovanog nasilja je takođe od suštinskog značaja, jer često proizilazi iz rigidnih **rodnih očekivanja**.

Promena načina na koji se muškarci prikazuju u medijima predstavlja presudan korak ka ovom cilju. Kako bismo zaista bili pokretači promena, moramo da angažujemo lidere iz različitih sektora kako bi osporili zastarele stavove o rodnim ulogama. **Takođe je od suštinske važnosti uključiti muškarce u pružanju podrške pravima žena, obzirom da mnogi već podržavaju zakone o ravnopravnosti.**

Na kraju, promena načina na koji se odgajaju dečaci i devojčice ključna je za pozitivno ponašanje u odrasloj dobi. Radeći zajedno, možemo da stvorimo ravnopravniji svet za sve.

Da li ispunjavam vaša očekivanja?

Eraljda Brahimi, Erionita Deljiu, Rina Fetiu i Eljiza Ratkoceri, učesnice „Razgovori među devojkama“

ILLUSTRACIJA: SUKIS.ART

Ugoji se, previše si mršava.
 Smršaj, previše si se ugojila.
 Zašto se oblačiš tako usko, pokušavaš da zadobiješ mušku pažnju, zar ne?
 Ne oblači previše široku odeću, izgledaš kao dečak.
 Za koga se tako sređuješ, ha?
 Šta nije u redu sa tobom pa nisi našminkana, da nisi bolesna?
 Ne pričaj previše, ne priliči ti.
 Treba da pričaš manje, niko te shvata za ozbiljno.
 Izađi nekad, inače ćeš ostati kod kuće zauvek.
 Ne izlazi previše, ljudi će pričati.
 Napusti školu, nije to za tebe; bolje nađi muža i skrasi se.
 Fokusiraj se na školu, jer sa muškarcima nećeš daleko dogurati.
 Ne ponašaj se razigrano, tako te niko neće shvatiti ozbiljno.
 Nasmehi se malo, deluješ previše strogo.
 Ne smeškaj se previše, privlačiš pogrešnu pažnju.
 Naravno, sve da bih ispunila vaša očekivanja.

Tebi

Mifeta Buhići

ILLUSTRACIJA: SUKIS.ART

Na usnama ti sjaj blista,
Na očima ti crna senka,
Kosa ti je lepa i negovana,
Gledaš se u ogledalu.
Tišina ti nikako ne pristaje.
Niti polumesec koji se smeje.
Vulkan u tebi gori,
Iskra postaje sunce,
Zemlja u plamenu gori.

Neka se tvoj glas svugde čuje.
Nek preleti sve horizonte.
Moć koju poseduješ tvoja je,
Boginja si iz davnih vremena.
Mislim da si možda zaboravila,
Da imaš hrabrost svoje majke,
Da si snažna, da si lepa,
Čak i više od samog meseca.
Nek poslednji kristal padne
Iz tvojih lepih očiju nek klizne,
Zatim ponosno pohitaj nazad,
Zaista, ti si ličnost sama za sebe!

Zašto je menstrualna pravičnost važna: politika i ekonomski aspekt menstruacije?

Tringa Ljeka

Zamislite svet u kojem bi nešto tako prirodno i neizbežno poput menstruacije moglo da bude razlog za sramotu, finansijsku borbu i političku debatu. Ovo nije hipotetička situacija za milione ljudi širom sveta – to je njihova svakodnevna realnost.

Dok sam odrastala, bila sam svedok iz prve ruke kako se menstruacija često tretira kao tabu tema. Ovo ćutanje u vezi sa takvom prirodnim telesnom funkcijom uvek mi se činilo čudnim i nepravednim. Imala sam sreću da sam odrasla u domaćinstvu u kojem se otvoreno razgovaralo o ovoj temi i nisam morala da skrivam svoje iskustvo, nego sam imala podršku prolazeći kroz to. Međutim, imati sreće ne bi trebalo da bude slučaj, to bi trebalo da bude standard. Videvši kako su se druge devojke mojih godina upoznale sa ovim važnim aspektom naših života, i sramotu koja je s tim došla, delimični je razlog zbog kojeg je menstrualna pravičnost postala tako značajno pitanje za mene danas. Menstruacija može izgledati kao lična stvar, ali ima dalekosežne implikacije, od dostupnosti obrazovanja do učešća u radnoj snazi. Bez direktnog rešavanja ovog pitanja propuštamo ključnu priliku da stvorimo inkluzivnija i pravičnija društva za sve.

Dakle, hajde da pričamo o značaju menstrualne jednakosti, ispitujući njene ekonomske, političke i društvene dimenzije. Istražićemo kako kulturološke stigme, ekonomski teret i politička neaktivnost oblikuju menstrualno iskustvo i ističu hitnu potrebu za promenom.

Skrivene borbe

Doživljaj menstruacije jako varira od osobe do osobe, ali često nosi zajedničku nit izazova i nelagodnosti. Za mnoge je početak menstruacije obeležen zbunjenošću i anksioznošću, jer se o toj temi retko razgovara otvoreno u porodicama ili zajednicama. Viđala sam prijateljice koje se bore sa menstruacijom, ne samo fizički, već i emocionalno jer nisu imale pojma šta se dešava sa njihovim telom. Bile su ostavljene da to same shvate.

Značajan aspekt ovih izazova je nedovoljna dostupnost pouzdanih informacija o menstrualnom zdravlju. Mnogi mladi ljudi saznaju o menstruaciji vodeći razgovore sa vršnjacima šaputajući ilipreko obmanjujućih informacija na internetu. Posledice dezinformacija prevazilaze zbunjenost – one mogu da dovedu do štetnih praksi poput nepravilne higijene ili emocionalne izolacije.

Razumevanje menstrualne stigme

Stigma u vezi sa menstruacijom duboko je ukorenjena u kulturološkim normama i zabludama. U mnogim kulturama na menstruaciju se gleda kao na nešto nečisto ili prljavo, što dovodi do izolacije osoba koje imaju menstruaciju. Ova stigma utiče ne samo na njihovo samopoštovanje, već i na dostupnost obrazovanja i zaposlenja za njih. Menstrualna stigma uvećava nejednakost gurajući osobe koje imaju menstruaciju na marginu društva. Bilo da se radi o izostanku iz škole zbog stida ili patnje u tišini na poslu, ova iskustva imaju posledice u stvarnom životu, uključujući ograničavanje razvoja karijere i budućeg uspeha.

Ohrabruje što postoje znakovi napretka. Na Kosovu* su dve neprofitne organizacije počele da nude menstrualno odsustvo zaposlenima[1], koncept o kojem se i dalje raspravlja širom sveta. Španija je nedavno usvojila prvi evropski zakon o plaćenom 'menstrualnom odsustvu'[2], što je izazvalo nadu da će još zemalja slediti taj primer. Iako su ovo mali koraci, oni su ključni u stvaranju veće podrške i razumevanja radnog okruženja za sve žene.

Lično imam obilne menstruacije praćene bolovima u leđima i migrenama, zbog čega je gotovo nemoguće da idem na posao, čak i uz lekove protiv bolova. Često moram da koristim dane bolovanja da se odmorim, što izgleda nepravedno. Menstruacija je prirodna funkcija koja se ponavlja i ne čini se da je u redu trošiti bolovanje za nešto tako neizbežno. Zato mi to što vidim da preduzeća i zemlje sprovode politiku menstrualnog odsustva daje nadu za budućnost u kojoj osobe koje imaju menstruaciju više ne moraju da biraju između svog zdravlja i karijere.

[109] Gashi, D. (23. decembar 2020. god.). Time off for women's self-care. Transitions Online. <https://tol.org/client/article/time-off-for-womens-self-care.html>

[11] Spain set to become the first European country to introduce a 3-day menstrual leave for women. (16. februar 2023.god.). Euronews. <https://www.euronews.com/next/2023/02/16/spain-set-to-become-the-first-european-country-to-introduce-a-3-day-menstrual-leave-for-women>

Ekonomski teret menstruacije

Ekonomski aspekt menstruacije se često zanemaruje, ali ima značajan uticaj na pojedince i porodice. Troškovi menstrualnih proizvoda mogu biti previsoki za domaćinstva sa niskim primanjima, primoravajući mnoge da biraju između kupovine osnovnih potrepština poput hrane i higijenskih proizvoda. Ovo je poznato kao „menstrualno siromaštvo“, termin koji opisuje finansijske poteškoće uzrokovane menstruacijom. Imala sam dovoljno sreće da nikada nisam morala da brinem o tome da li mogu da priuštiti proizvode za menstruaciju, ali kada sam prvi put čula za „menstrualno siromaštvo“, to me zaista pogodilo. Nešto tako bitno nikome nikada ne bi trebalo da bude nedostižno, pa ipak za milione ljudi jeste.

Ekonomski teret menstruacije nema veze samo sa novcem; ima veze sa dostojanstvom.

U Crnoj Gori[12], aktivisti su pozvali vlasti da donesu zakon koji će se pozabaviti menstrualnim siromaštvom obezbeđivanjem besplatnih proizvoda za menstruaciju u školama i javnim institucijama. Kada su ljudi primorani da koriste improvizovane proizvode ili da izostaju iz škole i sa posla jer ne mogu da priušte odgovarajuće potrepštine, to produbljuje cikluse siromaštva i nejednakosti, utičući na čitave zajednice. Studija u Severnoj Makedoniji[13] otkrila je da se značajan broj devojaka i žena bori da priušti sebi proizvode za menstruaciju, što dovodi do izostajanja iz škole i sa posla. Ovim se pojačava način na koji menstrualno siromaštvo remeti mogućnosti obrazovanja i zapošljavanja, dodatno učvršćujući ekonomsku nejednakost i ometajući lični razvoj onih koji su ovim pogođeni.

Menstrualni proizvodi kao političko pitanje

Oporezivanje menstrualnih proizvoda postalo je ključna stavka u borbi za menstrualnu pravičnost. U mnogim zemljama menstrualni proizvodi podležu „porezu na luksuz“[14], koji ih tretira kao artikule koji nisu neophodni. Ovaj porez ističe fundamentalno nerazumevanje menstruacije i stavlja nepotrebno finansijsko opterećenje na osobe koje imaju menstruaciju.

Aktivistkinje tvrde da su proizvodi za menstruaciju neophodni i da bi trebalo da budu oslobođeni poreza ili da ih država daje besplatno. Neke zemlje su počele da se bave ovim pitanjem. Na primer, Škotska je postala prva zemlja koja nudi besplatne proizvode za menstruaciju[15] svakome kome su potrebni.

Ovo je izgledalo kao veliki iskorak napred. To me je nateralo da se zapitam zašto više zemalja ne sledi ovaj primer. Šta ih sprečava da menstrualne proizvode proglase za neophodne i da ukinu ove nepotrebne poreze?

Na Kosovu*, aktivisti se zalažu za **ukidanje poreza na menstrualne proizvode**[16], uokvirujući ga kao deo šire borbe protiv stigme i finansijskih barijera u vezi sa menstruacijom. Političari su u više navrata odbijali taj zahtev, tvrdeći da može izazvati domino efekat, kao što su pozivi na smanjenje poreza na proizvode kao što su pelene. **Borba za ukidanje poreza na menstrualne proizvode odnosi se na više od novca - odnosi se na pravičnost.** Odnosi se na prihvatanje da su proizvodi za menstruaciju neophodni, a ne opcioni. Posmatrajući ove proizvode kao opcione, vlasti održavaju ciklus nejednakosti, u kojem potrebe osoba koje imaju menstruaciju gube prioritet.

Uloga edukovanja i propagiranja

Edukovanje je moćan mehanizam za borbu protiv menstrualne stigme i za promovisanje jednakosti. Videla sam kako nedostatak edukacije o menstruaciji utiče na ljude oko mene – bilo da se radi o članovima porodice ili kolegama kojima je još uvek neprijatno da pričaju o menstruaciji. Integrisanjem sveobuhvatne edukacije o menstruaciji u školski nastavni plan, možemo demistifikovati menstruaciju i osnažiti mlade ljude znanjem koje im je potrebno za samouvereno vode računa o menstruaciji.

Grupe i organizacije za propagiranje igraju ključnu ulogu u podizanju svesti i podsticanju promena politike. Na Kosovu*, inicijative poput kampanje „**Peceta nuk është luks**“[17] (Ulošci nisu luksuz), imaju za cilj da istaknu nepravde sa kojima se suočavaju osobe koje imaju menstruaciju i da zahtevaju delovanje od kreatora politike. Ove kampanje koriste kombinaciju javnih protesta, aktivizma na društvenim mrežama i angažmana zajednice kako bi pokrenule promenu.

U Bosni i Hercegovini, UNFPA i Sarajevski kanton pokrenuli su kampanju „**Za naše dane u mjesecu**“[18] koja ima za cilj smanjenje menstrualnog siromaštva podizanjem svesti i poboljšanjem dostupnosti menstrualnih proizvoda. Ova inicijativa takođe se fokusira na integrisanje edukacije o menstruaciji u škole, razbijanje tabua i propagiranje promena politike kojima se pruža podrška osobama koje imaju menstruaciju.

[12] Kajosevic, S. (7. decembar 2022. god.). Montenegro govt urged to back law to end period poverty. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2022/12/07/montenegro-govt-urged-to-back-law-to-end-period-poverty/>

[13] Mileska, T. (19. avgust 2024. god.). Period justice for all: The case of North Macedonia. WAVE Network. <https://wave-network.org/period-justice-for-all-the-case-of-north-macedonia/>

[14] Bami, X. (15. avgust 2022. god.). Kosovo women seek an end to period poverty. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2022/08/15/kosovo-women-look-for-end-to-period-poverty/>

[15] Scottish Government. (n.d.). Access to free period products. <https://www.gov.scot/policies/poverty-and-social-justice/access-to-free-period-products/>

[16] Gashi, D. (23. decembar 2020. god.). Time off for women's self-care. Transitions Online. <https://tol.org/client/article/time-off-for-womens-self-care.html>

[17] 'Peceta nuk është luks': Qika në aksion simbolik para Qeverisë. (maj 2024. god.). Telegrafi. <https://telegrafi.com/peceta-nuk-eshte-luks-qika-aksion-simbolik-para-qeverise-kerkohet-qe-produktet-menstruale-te-lirohen-nga-tarifat-doganore/>

[18] UNFPA. (13. septembar 2022. god.). UNFPA and Sarajevo Canton work to reduce menstrual poverty: 'Za Naše Dane u Mjesecu' campaign. <https://ba.unfpa.org/en/news/unfpa-and-sarajevo-canton-work-reduce-menstrual-poverty-za-na%C5%A1e-dane-u-mjesecu-campaign>

Prekidanje ćutanja: Lične priče o otpornosti

Kroz istoriju, grupe za propagiranje bile su otporne na menstrualne izazove, boreći se protiv stigme i nejednakosti. Na Kosovu*, različite organizacije bile su ključne u **promovisanju menstrualne jednakosti**, naglašavajući finansijsko opterećenje menstruacije i pozivajući na promene politike kako bi se ukinuli porezi na menstrualne proizvode.

Ženski pokreti širom sveta čuju se sve jače i zahtevaju **menstrualnu pravičnost kao osnovno ljudsko pravo**. Iznošenje ličnih priča jedan je od najefektnijih načina za rušenje stigme. Svaka priča doprinosi kolektivnom glasu koji poziva na promenu, što otežava kreatorima politike da ignorišu potrebu za menstrualnom pravičnošću. Ove priče takođe inspirišu druge da progovore, stvarajući efekat talasa osnaživanja.

Prihvatanje menstrualne pravičnosti radi bolje budućnosti

Politike kao što su ukidanje poreza na menstrualne proizvode ili davanje plaćenog menstrualnog odsustva mogu srušiti finansijske i društvene barijere, podstičući inkluzivnija radna mesta i zajednice. **Prihvatanjem menstrualne pravičnosti**, radimo ka budućnosti u kojoj niko nije u nepovoljnom položaju zbog prirodnog i biološkog procesa, obezbeđujući dostojanstvo i poštovanje za sve.

ILLUSTRACIJA: SUKIS.ART

Hej momče, nisi sam!

Riljind Sadiku

Ti si mladić koji se oseća zlostavljanim od strane stvarnosti, čovek koji se još uvek bori da pronađe svrhu u životu, čovek koji se oseća praznim i samim?

Pa, da ti kažem, nisi sam. Svako vodi svoji bitku. I potpuno je u redu tražiti pomoć, čak i ako si naučen da te pokazivanje emocija čini slabim i ranjivim.

Hajde da razbijemo ovu stigmu i stvorimo zajednicu podrške u kojoj svi možemo biti svoji.

Hej devojko, koliko se bezbedno osećáš dok hodaš ulicama Prištine i Petrovca na Mlavi?

Adea Dobra i Teodora Stojanović

Ujedinila nas je zajednička želja za bezbednošću i navela nas da samostalno i nesvesno istražujemo istu temu 2022. godine, pre nego što smo se i upoznale. **Adea je u Prištini** obavila šest detaljnih razgovora kako bi istražila iskustva žena sa uličnim uznemiravanjem i njegov uticaj na njihovu dobrobit. U međuvremenu, **u Petrovcu na Mlavi, Teodora** je organizovala radionice sa 60 učenika o rodno zasnovanom nasilju, nakon čega je usledio upitnik radi razumevanja pogleda i potreba mladih ljudi u društvu.

Svrha ovog članka je da pokaže kako devojke u različitim zajednicama, **kao što su Priština i Petrovac na Mlavi**, doživljavaju ulično uznemiravanje na javnim mestima. Kako bismo Vama, čitaocima, ponudili sveobuhvatniji pogled, kombinovali smo naše nalaze sa drugim istraživanjem na tu temu. Verujemo da ova zajednička iskustva podstiču osećaj empatije, prepoznajući da se kao žene suočavamo sa sličnim izazovima. Na kraju krajeva, koliko puta ste se suočili sa nekim ko vas uznemirava i pomislili u sebi „O bože, kakva seljačina“? Niste sami; žene iz Prištine i iz Petrovca na Mlavi govore potpuno istu stvar.

Hodanje uz oprez: Koliko je uznemiravanje na ulici rasprostranjeno i zbog čega?

Uznemiravanje na ulici je široko rasprostranjeno iskustvo za žene širom Balkana. U studiji iz 2015. godine koju je napravila **Mreža žena Kosova (Qosaj-Mustafa et al., 2016.)**[19] otkriveno je da je 64,1% žena na Kosovu izjavilo da su doživele seksualno uznemiravanje bar jednom u životu.

Prema izjavama, najčešći vid seksualnog uznemiravanja (31,6%) bio je kada neko uputi neželjene seksualne primedbe, šale ili gestove na njihov račun, uključujući slučajeve kada su hodale ulicom. Ne tako daleko, prema srpskoj organizaciji Autonomnog ženskog centra (2018)[20], neželjeni fizički kontakt, dodirivanje i unošenje ženi/devojci u lice ili masturbiranje muškaraca u javnosti, kao najeksplicitniji vidovi seksualnog uznemiravanja, doživela je svaka treća devojka u Srbiji.

Podaci samo dokazuju ono što već znamo: uznemiravanje na ulici je nešto sa čime se mnoge žene susreću svakodnevno, dok su na javnim i u privatnim prostorima. **Ali zbog čega se to dešava? Zašto su žene te koje moraju da prolaze kroz ovo?**

Feminističko gledište smatra da je uznemiravanje na ulici rezultat podele moći između muškaraca i žena. U patrijarhalnim društvima, kao što je Zapadni Balkan, gde muškarci imaju veću moć zbog svog društvenog statusa i uloga, uznemiravanje na ulici posmatra se kao sredstvo da muškarci uspostave dominaciju nad ženama, stičući osećaj društvene superiornosti, sa malo osvrta na dobrobit žena. Ilustracija feminističkih teorija je ono što je D.U. (Albanska) iz Prištine istakla u intervjuu koji je dala:

“Čini mi se da oni (muškarci) često vide devojku ili ženu samo kao objekat prema kojem mogu da imaju seksualne aspiracije i da joj dobacuju komentarima i ništa im ne znači ako se ona zbog njih oseća loše“.

[19] it was found that, 64.1% of [1] Kosovo Women's Network. (2016). Sexual harassment in Kosovo. <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160223185243349.pdf>

[20] Autonomni Ženski Centar (2018, October 10). Protected: Every third girl in Serbia experiences unwanted physical contact. <https://womengo.org.rs/en/news/1273-protected-every-third-girl-in-serbia-experiences-unwanted-physical-contact>

Strepnja od svakodnevnog uznemiravanja: jesmo li zaista bezbedni?

Zamislite da hodate sami neosvetljenom ulicom, sa malo saobraćaja, noću... Osećaj je zastrašujući, zar ne? Pa, niste jedina koja se tako oseća. Većina žena sa kojima je Adea obavila razgovor izrazila je sličnu zabrinutost. Strepnja koju su osećale razlikovala se prema broju učinilaca, odsustvu pratilaca, broju prolaznika, uličnoj rasveti i dobu dana. Kako je D.M. (Albanka) rekla: **„Po mraku ne prolazim kroz mesta u kojima nema mnogo ljudi, pokušavam da izbegnem ta mesta“**. Opreznost koju je potrebno imati da naprosto pređete neku javnu ulicu je velika i krši suštinsko pravo – pravo da žene biraju ulice kojima će hodati.

Opasnost sa kojom se suočavaju žene na Zapadnom Balkanu je neosporna. Prema studiji [Nezirija i Čaprićija \(2023\)](#) [21] indeks bezbednosti u Prištini generalno je nizak, a Park Grmija, Park Arbrija i Centralni gradski park ocenjeni su kao najmanje bezbedni. Ovi podaci su u skladu sa iskustvima koja su Adei ispričana prilikom razgovora. Dakle, ovi podaci zaista čine da razumete reči A.S. (Albanke) kada je rekla: **„Ovi vidovi uznemiravanja stvaraju osećaj nesigurnosti, terajući vas da se zapitate: „Hoću li biti bezbedna sledeći put kada ovako izađem?“**.

Međutim, [istraživanje u Srbiji iz 2018. godine](#) [22] pokazalo je da su javni prostori najčešća mesta prvih iskustava seksualnog uznemiravanja, skoro 80% mladih žena i muškaraca iz Srbije doživelo je neki vid istog. Svaka druga devojka u Srbiji doživela je da za njom zvižde, da joj gestikuliraju poljupce ili oblizuju usne, što postavlja pitanje: **„Da li uznemiravanje na ulici smatramo za normalnu pojavu? Koliko je rasprostranjen društveni diskurs koji takve slučajeve podvodi pod normalne, prihvatljive ili čak poželjne? Društvo oblikuje naše shvatanje stvarnosti i onoga što je 'normalno'.** Stoga, često smatrajući nasilje za normalno i čineći da sumnjamo u vlastita iskustva i osećaje.

Ali ko je kriv? Okrivljavanje žrtava i krugovi podrške

Studija [Qosaja - Mustafe i kolega \(2016\)](#) [23] pokazala je da se oko 70,3% Albanaca slaže sa tvrdnjom da „žene same sebi stvaraju probleme sa seksualnim uznemiravanjem jer se oblače ili ponašaju provokativno“. Nadalje, 40,5% njih smatra da „mlade devojke vole da ih seksualno uznemiravaju“.

Svaka treća mlada osoba u Srbiji, prema Autonomnom ženskom centru (2018) [24], bez obzira na pol, smatra da je devojka koja nosi kratku suknju i usku majicu „sama kriva“ ako je neko napadne.

Teodora je takođe bila svedok okrivljivanja žrtve tokom radionice koju je u Petrovcu na Mlavi organizovala sa srednjoškolcima. Na primer, kada su ove učenike pitali u kojoj meri se slažu sa tvrdnjom **„Tolerisanje i prihvatanje rodno zasnovanog nasilja i dalje postoji, a žrtve se često okrivljuju kada dožive nasilje“**, 27 od 35 srednjoškolaca se u potpunosti složilo.

U kulturama u kojima je okrivljavanje žrtava uobičajeno, mlade žene imaju tendenciju da imaju internalizovanu krivicu za uznemiravanje koje doživljavaju. Kada pričaju o uznemiravanju na ulici, žene često dobijaju komentare poput: **„Kako si bila odevena“?**, **„Zašto si izašla po mraku“?**, **„Zašto si se našminkala“?**. Dakle, za žene, uznemiravanje ne prestaje na ulici; psihička trauma se nastavlja kod kuće ili u školi, gde su upravo ljudi koji bi trebalo da učine da se osećaju bezbedno ti koji dodaju so na njihove rane.

Ovo se ne odnosi samo na uznemiravanje. Ovaj pristup je direktno povezan sa narušavanjem dostojanstva i integriteta žene. Žene se osuđuju za zločine (uznemiravanje) koje vrše drugi, ali se istovremeno njihova seksualna sloboda smatra zločinom. Na primer, zbog Teodorinog iskustva u Petrovcu na Mlavi, ustanovljeno je da se 35 od 35 ispitanih učenika nimalo ne slaže sa tvrdnjom **„Devojka koja je imala seks sa 10 osoba biće tretirana isto kao muškarac koji je imao seks sa 10 osoba“**. Ili druge izjave sa kojima se 27 od 35 složilo sa **„Za devojku je gore da ima lošu reputaciju nego za muškarca“**.

Kao što se može videti, „reputacija“ žene uvek je u rukama nepravednih drugih, a žene su te koje trpe zbog toga.

Stalna društvena osuda je kao iskrivljeno ogledalo – ono koje zamenjuje istinu lažnim narativima okrivljavanja žrtava. Jednom kada žene pogledaju svoj odraz, rizikuju da usvoje ovo iskrivljeno viđenje, navodeći ih da sebe vide kao krivce za uznemiravanje koje trpe.

[21] Neziri, G., & Čapriqi, D. (2023). SAFOMETER - Assessing safety in public spaces: The urban area of Prishtina. The International Archives of the Photogrammetry Remote Sensing and Spatial Information Sciences, XLVIII-4/W7, 147–153. <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLVIII-4-W7-2023-147-2023>

[22] Autonomni Ženski Centar (10. oktobar 2018. god.). Protected: Every third girl in Serbia experiences unwanted physical contact. <https://womensngo.org.rs/en/news/1273-protected-every-third-girl-in-serbia-experiences-unwanted-physical-contact>

[23] Kosovo Women's Network. (2016). Sexual harassment in Kosovo. <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160223185243349.pdf>

[24] Autonomni Ženski Centar (2018.) Nulta tolerancija na rodno zasnovano nasilje. https://www.womensngo.org.rs/images/publikacije-dp/2018/Nulta_tolerancija_na_rodno_zasnovano_nasilje.pdf

Kao rezultat toga, nedužne žene menjaju svoje ponašanje, nadajući se da će izbeći dalje uznemiravanje. Prestaju da nose ono što žele i počinju da izbegavaju javne prostore. Prestaju da pričaju svoju istinu jer društvo koristi njihovu istinu kao oružje za potčinjavanje. Ipak, uprkos svemu ovome, uznemiravanje ne prestaje... Međutim, vremenom shvataju da nikada nisu ni bile krive. Kako je to D.U. (Alбанка) rekla „**Da sam htela nešto da obučem, uvek bih sebi rekla da to ne bi trebalo da nosim, šta ako to nekoga isprovocira da me uznemirava? Međutim, nakon što sam razmislila o tome, shvatila sam da nisam ja kriva i da ne treba da se osećam loše zbog sebe**“.

Ova usvojena uverenja i strahovi imaju implikacije u stvarnom svetu, oblikujući društvena očekivanja i ponašanje mladih ljudi. Na primer, Teodora je otkrila da 22 od 35 srednjoškolaca iz Petrovca na Mlavi smatra da devojke ponekad pristaju na seks čak i kada to ne žele, ističući kako ovi narativi utiču na ponašanje i percepciju mladih. O ovoj temi, A.R. (Alбанка) je rekla: „**Nekada sam verovala da moram da prestanem da radim određene stvari kako bih izbegla da provociram druge. Na ovo verovanje uticao je toksični krug u kojem sam bila. Međutim, kasnije sam našla bolje prijatelje koji su me uverili da nisam ja kriva**“.

Ona (A.R.) uči nas o tome koliko je važno da oko sebe imate ljude koji vam pružaju podršku. Sigurnost je ono što oni nude u društvu koje uznemiravanje smatra normalnim. Iz obavljenih razgovora postalo je jasno da su mnoge devojke uspele da dekodiraju dominantni diskurs okrivljavanja žrtava zahvaljujući podršci njihovih prijatelja i porodice.

Institucionalno reagovanje i izazovi

Budući da uznemiravanje u javnim prostorima predstavlja opasnost za naše društvo, moramo verovati da će naše javne institucije tome stati na kraj, zar ne? U stvarnosti, ženama nije prijatno da takve slučajeve prijave policiji. Na primer, na pitanje o prijavljivanju uznemiravanja, D.M. (Alбанка) je rekla:

„**Šta ako mi se dogodi (uznemiravanje) i odem u policiju, a oni ništa ne preduzmu po tom pitanju? To bi učinilo da se osećam užasno. Izgubila bih poverenje u naše institucije i pravdu jer ništa ne preduzimaju, nikakve mere...nije ih briga za mene**“.

Njene reči odražavaju zajedničku istinu o ženskom percipiranju institucionalnog reagovanja. Percepcija da vlasti ne preduzimaju mere održava **paradigmu** ćutanja, dodatno obeshrabrujući žene da **progovore**.

Na završnoj radionici, Teodora je bila facilitatorka sa srednjoškolcima u Petrovcu na Mlavi, radila je sa kabinetom predsednika opštine na održavanju javnih konsultacija o budžetu, omogućavajući mladima da neposredno izraze svoje zabrinutosti. Ova saradnja otkrila je probleme bezbednosti, pri čemu je više od polovine učesnika izrazilo strah od kretanja gradom noću. **Čak četiri učesnice iznele su svoja iskustva kada su bile žrtve pokušaja seksualnog nasilja i/ili uznemiravanja na javnom mestu**. Činjenica da su ih iznele bez straha (i pred nepoznatim osobama i vlastima kao što su predstavnici opštine) govori nam da je ovaj broj zasigurno veći, ali je zamaskiran stidom i skriven od osude i krivice. Kao rezultat toga, opština i policija počeli su da rade zajedno na rešavanju ovih problema.

Dakle, molimo vas da upamtite da kao pripadnice zajednice imamo moć da napravimo razliku. Ujedinjene željom da se osećamo bezbedno, mi smo ljudi i glas promene. **Mi smo sistem**. Zajedno dovodimo do promena.

ILLUSTRATION BY SUKIS.ART

Krvavost

Crtež: Dardana Fetahu

CRTEŽ: DARDANA FETAHU
ILLUSTRACION SUKIS.ART

Instagram: @dialogueacademy
Facebook: Dialogue Academy
dialogueacademy@osce.org